

تسهيل العار

ترجمہ فارسی مقامات بدیع الزماں ہمدانی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

مقامہ اولیٰ قریضیہ

صفحہ ۱ مطبوعہ محبتانی حدیث کرد از مایس بن ہشام گفت " انداخت مرا سافرت در منازل خویش تا آنکه چوں گذر کردم بجزر جان اقصی پس یاری خواستم بر حوادث زمانہ کہ غالب آیم بر آنہا، باراضی کہ جولاں کردم در دست سمارت (یعنی تخم ریزی کردم و سرقتین وغیرہ انداختہ درست کردم) (و نیز یاری خواستم باموال کہ قطع نمودن آہا بسا تجارت و نیز یاری خواستم بہکان کہ گردنیدم اورموج بہامردان جمع شوند و بہ شہرت گردم) (و نیز یاری خواستم ببقای کہ مضاک فرستم ایشان را۔ و گردانیدم براسے خانہ و کمارہ روز دینی صبح و شام) (و براسے دکان مابین آن (یعنی صبح و شام بخانہ سے ماندم و در میان آن ہمہ وقت بر دکان۔ پس روزے نشستم تذکرہ شعرو شاعران سے کردیم در و بروئے ما قریب۔ جو اسے بود شمشہ خاموش ہیئتے کہ گویا سے فہر و ساکت بصورتیکہ گویا مع نئے داند حتی کہ چوں غالب آمد بر مالکام یعنی طویل شد و ما ختم کردنش نتوانستیم و دامن کشید در میان ماجدال۔

صفحہ ۲ یعنی جز سلسلہ سخن دراز شد و نارسہ جدال اشتغال گرفت، گفت دآں جوان، یا فیتد عین ریزی نخل بزرگ یا خوشہ کلان، کلام را و رسیدید یا ملاقی شدید بجزیل (یعنی محکم و معتمد آزاد اگر من کلام کردمے فصیح گفتے و اگر گنتے و اردان را سیراب نمودہ باز گردانیدے و غائبان تشنہ را باز آرد و دے) (یعنی اگر من کلام کردمے نوبت ہمدال نیامدے بلکہ ہمہ حاضران از تقریر فصیح من سیر شدندے و غائبان ہم شنیدہ باز آمدندے) و ہر آئینہ واضح کردمے حق را در معرض بیانیکہ شنو اگر داند کراں را و خود آرد از زگوہ) (ہر ہاسے کو ہی را۔ پس تخم لے فاضل قریب شو کہ آرزو مند گردانیدی و بیار داسچہ داری از کلام خویش کہ در فصاحت و مبلغ مرو کبیر السن رسیدی (یعنی در فصاحت بحال رسیدی) پس قریب شد و گفت سوال کنید جواب خواہم داد

۱۲ جہان معرب گورگان واقع سمت در میان خراسان و طبرستان و ہنمایش بجانب طبرستان سمت پس بجزان اقصی ہیں غائب مراد و مشنہ ۱۲

۱۳ غنیق تصنیف عذق دان نخل خرما یا خوشہ آن و تصنیف ہر اسے تقطیم ۱۳

۱۴ غزلی تصنیف غزل بالکثر تر و جغت و راستو نیکو برائے شہراں عاشقی لہب کہ کہہ بلی پشت بجا زد یا عا کو کہ بر استقامت نخل حرافصہ زاند ۱۴

گفتیم پس چہ میگوئی در شعر اسے متاخرین دو مستقین ایشان گفت مستقین اشرف اند از روی لفظ و ہر
وانی دارند از معانی۔ و متاخرین لطیف تر اند در صنعت و رقیق ترند در یافتن (کلام) یعنی صنائع و بدائع و ہر
و کلام نازک نگونید گفتیم پس کاش بنمای چند اشعار خود و روایت کنی از اخبار خود۔ گفت بجز ہر دور و دور
و احد و گفت

بجز پند پندش ساختم یک کہنہ چادر را ببرگہ برہ ام از رنج سہرا کینہ بر شہا طلوع نجم شعرے منتہائے آرزویم بہت بقدر و مرتبہ بود این شعرین از ہر ہمہ بتر ابد از خوشترا دارا و کاخ فرخ کسرے صفیہ زمانہ بقلب سوئے بگزشت سست از دست نماند از مال و دوست نزدین جز نام او باقی میان کسرم را اگر نئے بودے عجوز من نماندے ہر دو کوہ بصری۔ سروران من یعنی لے ہر دو ملان	گرفتم در مصیبت مرکب امر تلخ و بدتر را ملائی گشتہ ام زانہا مصیبتہاے احرار کشیم زین تنہا عنائ و رنج اکشر را گراں میداشتند آب رخ این پاک گوہر را ز دم از شادمانی قہائے سبز و اخضر را و عوف العیش ماند نزدین عیش منگر را و تا ایندم ہمیں حالست دین بے مال بے زور و اطفالم کہ دیدند از زمانہ روے در در را تو من سے گشتے از صبر و تکین جان مضطرب را

گفت جیسے بن ہشام پس داوم اورا انجہ بیسر آمد۔ و روگردانید از ما و رفت و من نفیش میکردم و اخبارش
مے نمودم و نے شناختم و گویا کہ مے شناختم یعنی علیہ و صورتش در نظم میگردد و مترد بودم کہ آیا این ابو الفتح
اسکندری ست یا شخصے دیگر۔ گاہے میگویم کہ بلاشبہ ہمون ست۔ و گاہے خیال میکردم کہ نے نے اونست
پس دلالت کردہ ابروے دندان پیشین او د یعنی ہر چہ از دندان پیشین او را شناختم و گفتم بجا این ابو الفتح
اسکندری ست۔ جدا شدہ بود از ما و راں حالیکہ بود آہو برہ دیئے جوان خوب رو و ملاقات کرد از ما کنوں یا
رسید نزد ما کنوں ہم تہی افلاس زدہ و بر خاستم در پے او و گرفتیم تہی گاہ او را و گفتم آیا نیستی ابو الفتح۔ آیا نہ پیش
کردیم ترا در میان خویش و رکود کی۔ و ماندی تو در میان ما از عمر خود سالہا۔ پس کہ ام عجز زہ تست و شہر ستر من کی
پس خندید و گفت

و اسے بر تو ایں زمانہ روز ست زور تا تو اتی پس بیک مالست مباس	پس نہ عجزہ سازدت گاہے غرور باللہ یالی دُر کا کانت تدرور

پس گفتیم چہ میگوئی در بارہ امر القیس ہ گفت ادا اول کسے ست کہ وقوف کرد در دار و شعر شاعری و امید انہائے آن (یعنی از شعر انہر اول دارد و اشارہ است بسوئے اشعار ابتدائیہ و قصیدہ لاسیہ قفانیک الخ و بگاہ برآمد بجا ایکہ بر نداد و آشیانہائے خویش بودند یعنی قبل از ہمہ شعر ادیس فن توجہ نمود و این ہم اشارہ است بسوئے شعروے وقد اغمدے و الطیر فی و کنا تہا و وصف کرد اسب را بصفات آل (چنانچہ گفتہ ذکر مفر مقبل بدرمنا۔ بکلمہ و صخر حط السیل من عل و حق آنت کہ اینچنین کسے گفتہ) و گفت شعر بعض کسب از راق۔ زیرا کہ از انہائے لولک بود و حاجت اینچنین وسائل نہ داشت) و نہ درست کرد قول را بعبت مال۔ پس فضیلت یا در جوت شعر بر آنکہ شگافت (یعنی کشود) بر لے حیلہ کسب مال۔

صفحہ ۳ زبان او یاتر شد زبان او بر لے حیلہ سازی و در آنکہ جفید برائے رغبت سیم و ز سر انگشتان او (یعنی او کسے رابطہ مال قصیدہ نوشت) گفتیم پس چہ میگوئی در نابغہ ہ گفت عیب جوئی یا سب و شتم میکنی چون خشم آید و ستائش میکند چوں چیزے را عیب شود و معذرت میخواہد چوں بترسد و شتم نمے کند مگر راستباز را (یا اینچنین کہ تیرے افکند مگر حال آنکہ او صاحب می باشد در آن یعنی بہ نشاندہ می اندازد۔ مراد آنکہ انچہ میگوید بخیر و میگوید) گفتیم پس چہ میگوئی در زیر ہ گفت او میگذازد شعر را و شعر میگذازد او را (یعنی دلچسپ و دلگذازد گوید۔ و طبع نازک دارد) و میخواہد قول را و سخن جواب مے دہد او را (یعنی چوں چیزے گفتن میخواہد سخن بانش مے آید گویا ہمہ کلام او سحرست۔ یعنی او جادو بیان ست) گفتیم پس چہ میگوئی در طرفہ ہ گفت او آب و گل شعرا (یعنی اصل مادہ آنہا) و خزیہ توانی و شہر آنہا۔ مرد و نہ ظاہر شد اسرار دفائن او۔ و نہ کشود و قفلہائے خزان او۔ (یعنی در عالم شباب مرد و ستان طبع لطیفش ظاہر نہ شد۔) گفتیم پس چہ میگوئی در جریر و فرزدق و کداحی از ان میان اسبقی ست ہ گفت جریر رفیق ترست و شعر (یعنی نازک کلام ست) و اکثر ست در کثرت معانی (یعنی کلامش معانیہا دارد) و فرزدق متین ترست از سنگ (یعنی کلامش غایت در جمتین ست) و اکثر ست در فخر۔ و جریر در دہندہ ترست در ہجو و اشرف ست در وقائع نگاری و سولخ برداز می۔ و فرزدق اکثر ست در طلب مقاصد و مطالب و کریم ترست از روئے قوم۔ و جریر چوں غزل سرانی میکند اندوگین می سازد۔ و چوں عیب میکند ہلاک مینماید و چوں مدح میکند بدہج علیائے ساند۔ و فرزدق چوں فخر میکند کفایت میکند دوا ز اعانت غیرے مستغنی مے باشد و چوں

صفحہ ۴ حقارت کسے میکند معیوب میکند او را و چوں وصف میکند تمام میکند و بے کم و کاست میگوید۔

مقامۃ الثانیۃ

حدیث کرد از امام عیسیٰ ابن ہشام گفت برادر اسوسے بلخ تجارت بزرگ پارچہ پس آمد دم و رانی و بودم در
عقوان شباب و فراغ بال و آراستہ بہ پیرایہ نعم و ثروت نے انداخت مراد را ندوہ بجز کرہ مادہ فکرہ
صفحہ ۱۰ کہ منقاد گفتم آنرا یا کلمات وحشیہ کہ شکار گفتم آنہا را پس نہ اذن خواست بر سبب من مدت قیام من
در بلخ فصیح تر از کلام من دینے در مدت قیام بلخ کلمات فصیح تر از خود نشنیدم و چون فراق کمان خود را بہ انطا
داد یا قریب شد کہ انعطاف دہد دینے چوں ہنگام جیل از بلخ قریب آمد داخل شد بر من جو لسنے در لباس
خوش آئندہ و رب افکن چشم و بیش در از کہ تجاوز میکرد از اخدین دینے دورگ صفحہ ۱۱ کہ موضع حجا
باشند و چشم کہ در زاکت مزرگان و طاوت بشرہ سیراب گشتہ از آب و جلد و فرات و اسستہ قبالم کرد از احسا
در معاشرت با نگہ افز و دم اور استائش۔

صفحہ ۱۱ باز گفت آیا ارادہ سفرداری گفتم بلے بخدا گفت صاحب خصم یعنی سر سبز باد و راند تو
در اند شخضے اورا برائے تہیہ آب و گیاه و پسندیدن موضع قیام پیش فرسند و گمراہ باد و لشکر کش یا رہبر تو یعنی
خوش و خرم و ہامرا و باشی پس کہ نام وقت عزم نمودی گفتم بامداد و فردا۔ پس گفت

ہست این صبح خدا نے صبح رفت	طیر و حمل سست این نہ طیر و رفت سست
دینے این رفتن مبارک فال ہست	آمدن با فتح و با اقبال ہست

پس عزم کجا داری دینے کجا خواہی رفت گفتم وطن گفت در وطن رسانیدہ شوی و حاجت یابی پس
وقت باز آمدنت چہیست دینے کے خواہی آمد گفتم سال آئندہ۔ گفت (بطور دعا)

در نور دی تو چادر نرم شب را و تاب دی رشتہ روز را۔ پس کجا ہستی از کرم (یعنی بکدام درجہ ہستی اعلیٰ
یا اوسط یا ادنیٰ) گفتم با نچہ ارادہ کردی دینے بدرجہ اعلیٰ زیرا کہ ہر شخص میخواہد کہ بالا مان شود یا اسستی
کہ من چہ گویم کہ بکدام درجہ کہیم ہستم تو سوال کن معلوم خواہی کرد پس گفت وقتیکہ باز آرد تر اعدا انعام
سلامت ازین طریق (دسفر)

صفحہ ۱۲ پس ہمراہ بیار برائے من دشمنے کہ در زنی و لباس دوست سست یعنی دینار از اصل
دزد و دود چو خوب آورد این لفظ زیر کہ بنی الا صفر قوسے است از رومیان (مہموز اند سوسے کفر یعنی موب)

مقامہ ثانیہ از اویہ

صفحہ ۷ حدیث کرد ازنا عیسیٰ بن ہشام گفت بودم در بغداد در موسم ازاد و ازاد نویدست از خراما پس بیرون آمدم کہ بپسند میکردم از افواج آن خطا بر لے خریدن پس رفتم قدر سے دور بسوئے شخصے کہ گرفتہ اقسام اقسام میوجات و قسم قسم کرده آنها را و جمع نموده انواع خراما و صفت بصف نہادہ آنها را پس گرفتہ از ہر شے آسن آنرا و یک طرف بر آوردم از ہر نوع اجود آنرا پس وقتیکہ جمع کردم اے نور دیدم کنار ہائے چادر بر آں بار ہائے انار گرفت چشمان من شخصے یعنی افتاد نظر من بر شخصے سرخویش از حیابہ برقع پیچیدہ و جسم خویش قائم نمودہ یعنی استادہ و دست کشادہ و عیال را در کنار خود در آورده و اطفال را در برگرفتہ و او میگفت بصد آن شخصے کہ پیدا میکرد ضعف را در سینه او و در دو کمر وری در کمر

حسرت هست و در نیم بدو کف ز خوشی یا بکا سے کہ پر از شور و سازند آنرا باز دارد ز سوال و روش او مارا سہل کن حاجت من بر کف مرے کہ دست رہ نہائے تو فسق خود آید سویم	یا ز پیے کہ در آ میخندہ با شد بد قیق کہ رہا بد کند دفع ز ماصولت یق اے قراخی دہ عالم عقیب عسرت ضیق چند سوزہ طاق بجز اسیر لاج ۱۲ پس ۱۲ مخید آبائی و خوش آدمی نسب آنست یق کہ کند عیش رہا نیم زدست تر نیت ۱۲ کلمہ حال ۱۲

گفت عیسیٰ بن ہشام پس گرفتہ از کیسہ یکبارہ یکشت مثلاً دادم اورا پس گفت -

صفحہ ۸ ایکہ با احسان و بذل خویش کردی قصد من ہم طلب کن از خدا حفظ جمیل ستر خویش	تو من سوے خدا با حسن ستر خویش گردارم طاقیت شکر تو در ستر و علن

پس وراے احرقت آں ذات رب و من

گفت عیسیٰ بن ہشام پس گرفتہ او کہ کیسہ من بقیہ بہت من آدے خاطر خواہ از باطن خود بدی و سحر و جادو گیتی و جویم بر او رسو و تمام -
پس دور کرد نقاب خود پس بنا گاہ دیدم کہ بخدا شخ ما ابو الفتح سکندری پس گفت وے بر تو پہ بلا ہستی گفت -

تو بگذر حسرت عزیز اے جواں صفحہ ۹ بہ نیم زماں را کہ یک حال نیست منم یعنی عکس زمان دروغ گہ شہر اوے در آید من	بہ شہید و توبہ بر مردماں ازیں مے نمایم حکایت ازماں کہ گاہ ہے چنیم و گاہ ہے چمنان گہے حرص من ہست ساری دماں ۱۲ سہل کلمہ ۱۲

شہر بندے ٹھونڈے پس وقتیکہ کشیدہ شد۔

صفحہ ۱۵۔ تیغ صباوح و ظاہر شد لشکر آفتاب دیکھے چوں صبح شد و آفتاب برآمد رفتم بسوے بازار پسند
میکردم مکان را پس وقتیکہ رسیدم از دائرہ شہر بسوے نقطہ آں و از قلاوہ بازار بسوے جواہر بزرگ آں
دیکھے چوں از شہر پناہ در میان شہر و از بازار بدکانے رسیدم دریدم من آوازے کہ برائے آن از ہر گ
معنی ست (یعنی بگوئیم رسید کلامے کہ مختلف معانی داشت) پس قصد نمودم جماعتے را کہ بروگہ آمدہ بودند
تا اینکہ رسیدم نزد او پس بنا گاہ دیدم شخصی را بر اسب خویش گوسفندہ بدیم خویش تحقیق والی ساخت مرا قدا
د پس سر خود را دیکھے مرا پشت دادہ) و او میگفت

صفحہ ۱۶۔ ہر کہ مراے شناسد پسے شناسد و ہر کہ نے شناسد من اور شناسا میگردد انم کہ نم
نوزہال من دیکھے ابو الفتح و افسانہ زمانہ منم چستان مردان و چستان جبلہ نشینان پر سید از من شہر
و قلعہ ہائے آنہا و کوہ ہا و زمین ہائے سخت آنہا و رود ہا و مغالہ ہائے آنہا و دریا ہا و چشمہ ہائے آنہا و آبہا
و پست ہائے آنہا کہ ام کسے ست کہ شد مالک شہر پناہ ہائے آن بلاد و شناخت اسرار آں قلعہا و ظاہر
کرد طریق آں کوہ ہا و داخل شد در شعاب آنہا پر سید از من از ملک و خزان شان و قلعہا و معاون شان
و امور و رموز آنہا و علوم و جابا و دیار ہائے آنہا و امور عظام و دشوار۔

صفحہ ۱۷۔ و مخالفی آنہا و جنگیہا و مضائق آنہا کہ ام کسے ست کہ گرفت خزان ملک یار و سیم خزانہا و انداک
بہائے آنہا و کہ ام کسے ست کہ شد مالک کلید ہائے آنہا و شناخت مصالح آنہا بخدا من کہ دم از شہر
و سفر کردم در میان ملک سرکش (یعنی صلح کنانیدم) و کشودم بروہ ہائے امور دشوار تیرہ و تار من بخدا
حاضر شدم و رفتم تا مصارع یعنی مواضع قتل عشاق و مریض گشتم حے کہ برائے مرض اداق (یعنی چشمہا)
و تاب و آدم و کشیدم شاخہائے نرم و نازک (یعنی قامت نازنیناں) و چیدم گل رخسار ہائے گلگون و
با وجود آن نفرت کردم

صفحہ ۱۸۔ از دنیا مثل نفرت طبع کریم از چہرہ ہائے لیہاں و خسیال و دور شدم از حرکات ناشائستہ
کہ موجب خسران باشند بچو دور شدن سمع شریف از کلام زشت و اکنول چوں روشن شد صبح پیری
و عالی قدر ساخت مرا و قابر کلاں سالی (یا آمد بر من شان کلاں سالی) قصد کردم برائے اصلاح امر
بہیہا کہ دن زاد آخرت پس ندیدم هیچ را ہے رہنما تر بسوے ہدایت از را ہے کہ من سالک آں حتم

از کتاب کبائر ہم باشد و این جمله ہم مناسب آن قوم است (و قصد بر ناخن (یعنی وقت نیز جید از روی چنانچه عادت است کہ در ہم یادینار را بر ناخن ابہام نہادہ با نگشت دیگرے زندہ) مدد و چون دار شمشیر سے اندازد بار و دم (از گردن دیون مہدویہ - گفت عیسیٰ بن ہشام پس واسستم کہ او دینار سے طلب پس گفتیم (بگیر این برائے تو نقد است (محبوب و دیگرے) بچیان موعود پس شوخو اندہ میگید۔

رایت از سسکتہ فوق و زیاد دائم الوجود قوی و محکم بار احسان نتوانم برداشت اکاندر این رشتہ ہجستان است صفحہ ۱۱۱ - زانتہائے تو گمانم قاصر مادر دہسہ نہ گردید بر تو (یا بخوان مصرعہ اولی کہ در اصل روئے فندان نہ بیند ز تو دہر	اہل خمیر است تو با سسکتہ (اسد ام) طلیب الاصل کثیر الاولاد و نہ این ثقیل سوال دو قرینہ و اندرین پاوی و دست کشاد وز گمانم بتوفیل تو زیاد اسے معالی و زمان را تو سؤل و عباد مصرعہ ثانیہ بیت افتاد دہر و معنیش بصحت کن یاد

گفت عیسیٰ بن ہشام پس دادم اورا دینا و گفتیم کجاست نسبت (جائے زویدن) این فضل (یعنی مولد کجاست) گفت رفعت دادم اقرین (یعنی از شرفائے قرین مستم) و گوہارہ ساختہ شہرے من نف در زمین ہاسے سنگلاخ آن (یعنی نہایت شریف و رفیع المکان استم) پس گفت بعضے از حاضرین - آبا نی ابو النجاسکندری - آیا ندیدہ ام ترا در عراق - میگودی در بازار ہا - گدیہ کنندہ - پر ہر جا ہجستان شمشیر خواندگی

بند گانندہ خدائے را بشبا نگاہ میشوند اعراب	عسم خود را گرفتہ اند غلط بعضے خویش را کشند غلط مظاہر باظوار مردہ است از غم
مقامات بدیع ہمدانی	

صفحہ ۱۴ - حدیث کرد از ما عیسیٰ بن ہشام - گفت راند مرا بسوئے ہجستان حاجت - پس رام کردم آن را و سوار می گرفتہ بارگی آنرا بجز سوار شدم بر پشت بارگاہ حاجت مستحارہ دادم از خود غم کہ دانیدم از پیش خود در حیاتا کہ دانیدم اورا امام و پیشوائے خود - تا آنکہ رسانیدم بسوئے ہجستان - پس رسیدم بہ دروازہ ہائے او و تحقیق رسیدیا ملاقات و قباب غروب خود را و اتفاق شبہ باشی افتاد آنجا کہ رسیدم (یعنی بیرون شہر - زیر کہ شبانگاہ دروازہ

واسن خود سوار شدم بر پشت ناقه متقا و درام براسه او اسے حج بیت الحرام و ہمراہ من شد و در راہ رفتی کہ نہ کردم انکار او از فعل بد دیے چنان امر مکرده از و سرزد نشدہ کہ مرا بر انکارش انکیزد پس وقتیکہ باہم کلام را جولان کردیم و از حال یکدیگر آگاہ شدیم ظاہر شد کہ او کوئی الاصل و مہو فی الشرب است۔ و رفتیم۔ پس وقتیکہ نازل کرد مرا کوفہ در خود۔ یا نازل کرد مرا آن ناقہ در کوفہ

صفحہ ۲۲ مائل شدیم بسوئے دار و داخل شدیم در و۔ و تحقیق متغیر شد چہ روز و مائل بسبزی شد چنانکہ شریفش و جوں بنام چشم شب و دمید سبقتش کوفہ شد۔ بر ما دروازہ پس گفتیم کہ ام کس است کو بندہ آئینہ گفت آئینہ شب و یک آن۔ و تہمیت خوردہ گر۔ تنگی و راندہ آن۔ و تہم شریف۔ کہ شہید او را (بسوئے شما) بسوئے درہا بدرحالی۔ و زمانہ تلخ و تہمان کہ ہمال کردش خفیف است دلم شدہ او نان۔ و تہم سائہ کہ ما

مے طلبد

صفحہ ۲۳ بر ظلم گزشتی و گریبان دریدہ و مسافر بد افروختہ شد آتش بر سفر او آواز کرد سنگ بانگ کند بر اثر او و انداختہ شد پس او سنگیزہا۔ و جارب و دادہ شد اجد او صحنہا۔ و او این ہمہ کنایات از آنکہ باز نخواہد آمد و منتظر لاغش ستور و زمانہ از سیر و عیشش رنج و محنت۔ و در میان او و در میان اولاد او بیاہانتا لی ووق۔ گفت عیسیٰ بن ہشام پس گفتم از کیسہ خود مقدار گزشتن شیر از سکار خود دیے بسیار و فرستادم بسوئے او۔ و گفتم زیادہ کن سوال زیادہ خواہم کرد ترا نوال دیے بخشش پس گفت نہ پیش کردہ شد بوی عود بر گرم تراز

صفحہ ۲۴ آتش جو دوزن ملاقی شد و اندر و احسان بہ نیکوتر از یک شکر و ہر کہ مالک فضل شد پس باید کہ بخواری کند پس ہرگز ضائع نخواہد شد احسان و در میان خدا و مردمان۔ و اما تو پس ثابت کند خدا آرزو ہا تو و گردانید علیا براسے تو۔ گفت عیسیٰ بن ہشام پس کشادم براسے او دروازہ و گفتم داخل شو۔ پس ناگاہ دیدم کہ او بخدا شیخ ما ابو الفتح اسکندری است پس گفتم اسے ابو الفتح تعجب ست بچہ درجہ رسید فلان تو و خصوصاً این و ہیئت و لباس تو۔ پس تبسم کرد و گفت۔

کہ در انم من از سوال طلب	نہ فریب ترا بون حالے
چاک از خست می ست مہربان	اندر ان شرم تو کہ ہر او
سقفہا ہم ز خستہاے ذہب	گر بدے خواہشم با خستہ

(یعنی ہندو نصیحت) میں بیند مر لیجئے اڑشما سوار سب پر گندہ کنندہ ہوس میگوید این ست ابو العجب نے رنے لکن منم ابو العجب۔ معانیہ کرم عجائب را و کشیدم تعب آنها در منم، ام الکبار کہ اندازہ کرم کبار را و کشیدم رنج آنها۔ در منم، برادر افلاق بدشواری یافتہ آنها را

صفحہ ۱۹ وہیل و آسان ضائع کرم آنها را۔ و گراں خریدم و از تران فرو ختم آنها را۔ تحقیق سو گند بخدا گشتم برائے حاصل کردن آنها ہمراہ جماعت سواران و پیا دگان و مزاحمت کرم باد و شہائے مژگان و کشیدم انتظار (غائب شدن) ستارگان۔ و لاغر نمودم سوار بہارا۔ انداختہ شدم در مکر و ہات و با وجودی (ہمہ مصائب) نذر کرم کہ نہ ذخیرہ کنم از مسلمانان منافع آنها را۔ دیے نذر کرم کہ منافع آنها مسلمانان رساں و گردہ نہ نہم، و ضرورت مرا کہ بیرون کنم رسن این امانت از گردن خود بسوئے گردنہائے شہاد یعنی این امانت بسما سپارم، و پیش کنم یا ظاہر نمایم این دوائے خویش در بازار ہائے شہا۔ پس باید کہ تزد از من شے کہ نہ تزد و تجتنب نوزد از جائے وقوف بندگان و عار ندارد از کلہ توحید۔ و باید کہ حفاظت کند از آن شے کہ نجیب زادہ اورا (آبا و) اجداد او یا شے کہ آبا و اجداد او شریف باشند و سیراب نمودہ شد از آب طاہر چوب اور یعنی تربیت نیکو یافتہ گفت

صفحہ ۲۰ علی بن ہشام پس گردیدم بسوئے چہرہ او تا معلوم کنم علم او۔ پس بنا گاہ دیدم کہ بجا۔ شیخ ابو الفتح اسکندری ست۔ و کشیدم انتظار رسیدن شتر مرغا یعنی عام مردماں از پیش او۔ پس پیش آمدم و گفتم چہ مقدار در ہم حلال سے کند گردنن این دوائے ترا یعنی بچہ قدر در ہم میفرستی پس گفت حلال میکند کیسہ انچه خواہی پس گذاشتم کیسہ را یعنی دادم۔ و باز گشتم۔

مقامہ خامسہ کوفیہ

حدیث کرد از ما عیسیٰ بن ہشام گفت بودم در حالت جوانی کہ بجاوہ سے بستم (یعنی آلودہ میشدم) برائے ہر خواہش۔ و میدوانیدم اسب خویش بسوئے گمراہی۔ حتی کہ تو کشیدم از عمر شراب خوشگوارش و پوشیدم از زمانہ لباس کاملش۔

صفحہ ۲۱ پس وقتی کہ برآمد روز بجانب شب من (یعنی جو جانی رفت و پیری آمد) و جمع نمودم ہائے آخرت

برادر افلاق و صاحب آنها نیست مگر ابو فتح آنها و آن مقام ست و ظاہر است کہ اول ضائقہ نارسیدہ باز زیر مطارق آید فاصعب مالاتی جتنے وصل الے الافلاق ۱۲

بدلے کر اند اور تقدیر۔ و بمشیرے ہمہ تن اثر۔ و غالب شد بروے شدت شیر پس خیانت کرد ازوے زمین
 قاش۔ جسے کہ افتاد بر دست و دهن۔ و گذاشت شیر جائے افتادن جوان را و آمد بسوے آنکہ بود با او
 و خواند مرگ برادر آنخس را چنانکہ خواند او را پس گردید شیر بسوے او و بست بر عجب و ترس ہر دو دست
 او۔ پس گرفت از زمین خویش را و بمشست شیر بر سینہ او لیکن من انداختم برو عمامہ خود را و مشغول گردانیدم
 پیش را جسے کہ بگذاشتم خون او و استاد جوان پس زخم کرد در شکم آل شیر تا اینکه ہلاک شد جوان از
 صفحہ ۲۵ ترس آن شیر ہلاک شد شیر بوجہ زخم کردن آن جوان در شکم و س۔ و شتا فقیم در پہ اسباب
 پس مانوس کردہ گرفتہ آنکہ استاد از ایشان و گذاشتیم آنرا کہ گریخت از آن سیال و باز گشتیم بسوے رفیق
 کہ ہمیز و تکھن کنیم اورا۔

چوں دو کف خاک برگو رفیق انداختیم زارنا لیدیم لیکن ایں چہ وقت نالہ بود
 و باز گشتیم بسوے صحرائے فراخ۔ و فرو آمدیم در زمین آن۔ و رفتیم تا آنکہ لاغر شدیم یعنی خالی شدیم
 توشہ دال دفنا شد یعنی نماد توشہ یا قریب بود کہ نماد۔ و نہ مالک شدیم بر رفتن و نہ بر بازگشتن۔ و ترسیدیم
 از دو قاتلان یعنی تشنگی و گرسنگی۔ ظاہر شد بر ما سوا کے پس قصد کردیم جانب او پس وقتیکہ رسید
 او نزد ما فرو آمد از اسب نجیب خویش۔ و بسید زمین بر مرد و لب خویش۔ و خاک سے انداخت
 بر مرد و دست خویش۔ و قصد من کرد و از میاں جماعت پس بسید رکاب من۔ و پناہ گرفت بجان
 پس بنا گاہ دیدم کہ او صورتے مست کہ سے درخشد مثل درخشیدن برق خندان سحاب۔ و قصد
 کہ چوں بالا برو چشم درو بریرے افتد۔

صفحہ ۳ و رخسارے ست بہتر۔ و برہ تے مست نو برآمدہ خوش نما شدہ و بازویرے ست پڑ۔ و
 شایستہ تر و تازہ۔ و اصلیت ترکی و بیستے و لباسے ست شاہی۔ پس گفتم چہیست ترا نباشد پرتو
 پس گفت بودم نزد بعض ملوک پس قصد قتل من نمود پس بریشان شدہ روانہ شدیم بروے خود تا بجائے
 کہ بے بینی مرا۔ و شہادت داد شو اہر حالش بر صدق مقالش۔ باز گفت من امروز غلام تو ام۔ و آل من
 مال تست پس گفتم مزوہ باد ترا چشم تو رہا نہ ترا سیر تو بسوے صحن فراخ۔ یعنی مرد کویم۔ و پیش تر۔
 و تہنیت کرد مرا جماعت۔ و دین گرفت مرا آل غلام پس قتل مینمود مارا گوشہا سے چشم او و کلام کردن آغاز کرد
 پس در رفتن سے انداخت مارا الفاظ او۔ پس گفت اے سرداران تحقیق در دامن کوہ چشم نیست و شما سوار شدید

مقامہ ساوسہ اسدیرہ

صفحہ ۲۵ حدیث کرد ازنا عیسیٰ بن ہشام - گفت میرسیدمرا از اخبار مقامات اسکندریہ و مقالات او آنکہ مائل شود یا گوش نہایت او نقل کنندہ (از گفت و شنیدہ بال افشاںد از مسرت) بر لے او کج شک در وایت کردہ میشد بر لے ما از شعرش چنانکہ بیامیزد در اجزائے نفس بوجہ رقت و لطافت و پوشیدہ ماند از ادب و کاسنان بوجہ باریکی و من میخواستیم از خدا بقائے اورا تا آنکہ روزی دادہ شوم لقاے اورا و تعجب میکنم از قصور ہمتش بجالش با وجود حسن سامانش۔

صفحہ ۲۶ - و پسید اگر دہ است زمانہ حوادث خود را مع دیوار کا کاغذ انداز رفتن نزد اسکندر یہیں حال بود و آنکہ فدا حاجت آن بخص - پس تیز کردم بسوے او حرص را و صحبت و ہمراہی چند افراد روشن چوں ستار ہائے شب لازم گیرندگان پشتہائے اسپاں - و گرفتیم راہ را کہ بغارت مے بردیم مسافتش را - و از پیچ مے برکنیدیم از تن را و ہمیشہ ماندیم کہ قطع میکردیم کوہا نہائے زمین را بآں اسپاں اچیل - تا آنیکہ شدند آن اسپاں در لاغری مثل عصا ہا و گشتند همچو کمانہا - و ہمیشہ آمد مار وادی در دامن کوہ صاحب درختان تلخ و شجارجوں درختان گرد مثل زنان دوشیزہ کہ شانہ کنند در موہائے تافتہ - و کشاندہ گیسواں۔

صفحہ ۲۷ - و مائل کرد مارا شدت گرمائے خیر و بسوے آن درختان و فرو دادیم کہ بزین ہموار رویم و خواہ کنیم - و بستیم اسپاں بر سہما - و مائل شدیم بخواب - پس نہ بر لیشان کرد مارا اگر آواز اسپاں - و دیدم اسپاں خویش را کہ راست کرد و برداشت گوش ہا - و تیز کرد چشمہا - میگزد تاب ہائے سن بلب و دندان - و مشت می نمود رخسارہ زمین را بستمہائے خویش - پس مضطرب شدند اسپاں و شاشہ کردند و شکستند بر سہما و گرفتند جانب کوہ ہا - و رسید ہر یک از ما بسوے سلاح خویش - پس بنا گاہ دیدیم کہ دزدہ در پوستین گر بر آمدہ است از بدیشہ بخود نسیر شدہ نمایاں کنندہ انیاب خویش بچشم ششم آلود و بینی تکر آگین و بہ سینہ کہ زائل نمیشود از آن قلب پرمہبت

صفحہ ۲۸ - و ساکن نمیشود در آن رعب و گفتیم این مصیبتہ سست فرو آئندہ - و حادثہ ایست غم افزائندہ - و مبارزت کردو بسوے او از جلد بازان رفقا ہر یک جوان۔

گفت می رنگ خاندان یعوب	پُر گند و لوتا بقصد گرب
یعنی شخصے ز خلص اغراب	سیر چشم و بہادر و صہراب

بعد دیکرے۔ ویکشید یا سہ ہائے آن وائل شد بسوے من و برمن بود و موزہ جدید پس گفت بیرون
کن ہر دورا نباشد ترا و در پس گفت ہمیں موزہ است کہ پوشیدہ ام تر پس ممکن نیست مرا کشیدنش پس گفت
برمن است بیرون کردنش پس فریب من شد تا کہ کشد موزہ۔ و دراز کردم دست خویش بسوے کار و کہ
بود ہمراہ من در موزہ و او در شغل خود بود پس گسیختم اورا و شکم او و بر آوردم از پشت او پس نیز و در پس
کہ کشاد اورا و لغز داد اورا سنگ بمقدار او۔ و خاتم بسوے یاراں خویش پس کشادم دہتا
ایشان و با ہم تقسیم کردیم بھیدہ اسباب ہر دو مقتول و یا فتم رفیق را کہ بخشش کرد بجان خویش و شد برائے
قبر خویش یعنی رفیق را کہ مردہ بود دفن کردیم

صفحہ ۳۴ وائل شدیم بسوے راہ و وارد شدیم بھص بعد پنج شب۔ پس وقتیکہ رسیدیم بسوے یک
فرجہ یا کوچہ از بازار آن دیدیم شہر را کہ استادہ است بر سر سیر (مسعہ سعید) و دختر (سماۃ فاطمہ) یعنی
ہمراہ این ہر دو۔ کہ چیزے مے طلبید برائے ایشان) بہ زنبیل و عصا۔ و او میگفت۔

از عطاے خویش زنبیل مرا	رحم حق بر مردے کاں پر کند
باسعید و فاطمہ چشم عطا	رحم حق بروے کہ سازد از کرم
وین شمارا خادم ہم میرا	او شمارا خادم آمد بالیقین

گفت جیسے بن ہشام پس گفت ہمیں شخص بہاں اسکندری ست کہ شنیدم اورا و پرسیدم احوال او
پس ناگاہ او بہاں بود پس بشتاب رفتم بسوے او و گفتم حکم کن کہ چہ خواہی پس گفت در ہم۔ پس گفتم

یک دریچے در ہم ترست	تا دم مرا یا رسی کند
بشمر حساب و باز جو	تا آن ترا دادہ شود

صفحہ ۳۵ و گفتم برائے وے در دو در ہم دسہ در چہار و پنج تا آنکہ رسیدم تا بست یعنی در پہلے
در دو ضرب کنی دو باشد و در دسہ ضرب کن شش باشد و آن را در چہار ضرب کن بست باشد
و آنرا در پنج ضرب کن کہ یک صد و بست باشد پنچین تا بست کہ حاصل ضربش ۲۲۰۰ ارب میرسد باز
گفتم چہ قدر ست باتو یعنی حاصل ضرب اعداد کورہ چہ قدر ست گفت بست نان پس امہ کردم بر
وے آنرا و گفتم نیست فیروزی با خسارت و بے نصیبی نیست جیلہ و تہیر با محرومی۔

مقامہ سالہ غیلانیہ

در بیان بیہ آب پس گیرید از

صفحہ ۳۱

آنجا آب پس عمان نامتیم بآنجا کہ اشارہ کرد و رسیدیم آنجا۔ و گذاخت گرمی نیمروز بدینا را و بر
 ملخا بہ شاہناہ پس گفت آیا قیلوہ نمیکند درین سایہ وسیع۔ بر این آب شیریں۔ پس گفتیم مختار هستی۔ پس فرود
 آمد از اسب خویش۔ و کشاد میان بند۔ و جدا کرد برین۔ پس نہ پوشیدہ ماند او از ما گزنجائہ کہ چاک یا نیمیم
 زیرین کہ غمازی میکرد بر بدن او۔ پس نہ شک کردیم درین کہ نزاع کردہ با خدام ہشت پس جدا شد از جنت و رفت
 از صنواں۔ و قصد کرد او بسوئے زمینا پس فرود آورد آنہارا۔ باز مائل شد بسوئے اسپاں پس گیاہ انداخت
 آنہارا۔ باز مائل شد بسوئے مکانات۔ و آب پاشید در آنہا۔ و جیران بودند نظر دلہا دروے و توقف کردند نگاہ
 بروے پس گفتیم اسے جوان چہ قدر لطیف هستی در خدمت و چہ قدر نیکو هستی در جملہ اوصاف۔ پس و اسے
 بر آن شخص کہ جدا شدی از مے۔ و مفردہ بران کہ رفاقت کردی باوے۔ پس چگونہ گذاشتہ شود شک خدا
 باین نعمت کہ ترہایاں رسانید پس گفت انچہ عنقریب از من خواہید دید اکثرست (از انکہ دیدید)

صفحہ ۳۲

آیا خوش مے آید شمار اقلت من در خدمت۔ و حسن من فی الجملہ پس چگونہ است اگر بینید مرا در جہا
 و شہستان۔ بہ نام شمار از خداقت و ہوشیاری خویش طرفہا کہ زیادہ شہید من در شہنشاہی پس گفتیم ہایر (انچہ داری)
 پس قصد کرد بسوئے مکان یکے از ما پس زہ کشید او را و راست کرد تیر پس انداخت او بسوئے آسمان۔ و عقبش
 رواں کرد و دیگر پس شوق کرد او را در ہوا۔ و گفت مینام شمار طرز دیگر پس قصد کرد بسوئے تیران من و گرفت
 آنرا و قصد کرد بسوئے اسب من و سوار شد بران۔ و انداخت بسوئے یکے از ما تیرے کہ نشاندا و را در بستن
 و دیگر کہ پراہید و گذرانید آنرا از کمرش۔ پس گفتیم و اسے بر تو چہ میکنی گفت خاموش لے احمق۔ بخدا ہر آئینہ
 خواہد بست ہر یک از شما دست رفتن خود ورنہ گلو بستہ خواہم کرد او را از رین وے یعنی در شدت خواہم انداخت
 پس نہ استیم کہ چہ کنیم در چنین حالت کہ اسپاں بالستہ بودند زمینا فرود آوردہ و اسلحہ بعید و اسوار و ما
 پیادہ۔ و مکان

صفحہ ۳۳

در دستش کہ زخمی میکرد باہنا پستہا۔ وے شکست باہنا شکہا و سینہا و وقتیکہ دیدیم دست
 و واقعی گفتیم شہد پس بعضی بعضی را تا اینکه باقی ماند من تنہا نے یا فتم کسے را کہ بند در دست من۔ پس
 گفت بدر آ بجلد خویش از جامہ ہائے خویش۔ (یعنی جامہ ہائے خویش از تن جدا کردہ بسوئے من بنہ)
 پس بدر آمدیم (و جامہ خویش یک طرف نہادیم) پس فرود آمد از اسب خویش و آغاز کرد کہ طمانچہ میزد و یکے

فَلَمْ يَبْقَ إِلَّا شَجَرٌ الْقَزَالِ	وَمَسْكُوذٌ مَّا لَكَ قَابِئُ
پس باقی نہ رہا سوا لکڑی کا شجر جس کا	وہ جسے آتش افروزی نہ تھی جس کا آتش گزیر
صَفْحَةَ ۳۸ وَخَوَّضْتُ نَفْسِي مِمَّنْ جَانِبِيهِ	وَمُخَفَّلٌ وَارِسٌ طَامِسٌ
وہ جس نے اپنے آپ کو میرے پاس سے	وہ جس کا شجر ہے کہ نہ بے نشان
وَمَنْ مِّنْهُمْ يَدْعِي بِهِ وَيُبْهِ سَكْنَةً	وَمَيِّتٌ وَالْأَنْثَى وَالْأُنْثَى
وہ علم میں متعلق ہے کہ وہ ان کی حالت میں	اور ان کی پوزیشن میں وہ محبوب و محبوس یعنی دیگر اجا
كَأَنِّي بَمَيِّتَةٍ مُّسْتَفْرَدَةٍ	عِندَ الْأَثَرِ أَعْلَى كَأَنِّي طَامِسٌ
جس میں بامیہ پہنچو نسبت دو اندازہ ہو سکتا ہے	کہ ظاہر شدہ ہے اس صبح - کہ دران وقت حشر
وَلَفَتْشَ زِيَادَةً مِّثْلَهُ وَيَسْهُو بِعَيْنِهِ	وَمِنْهُمْ يَدْعِي بِهِ وَيُبْهِ سَكْنَةً
وہ لطفش زیادہ ہے جتنا کہ بامیہ مائل	شدم تنفر زیادہ گرفت و بوجھش نہ سیدم
إِذَا جِئْتَهَا رَدِّي عَابِسٌ	رَقِيبٌ نَّاعِبٌ كَمَا حَارِسٌ
دسب محرومی آنکہ وقتیکہ رستم نزاد	باز گردانید مرا ترش و کد کرب و گھمنا
سَتَانِي أَمْرَ الْقَيْسِ بِأَوْرَةِ	يَفْتَحِيهِ الْعَابِرُ الْجَابِسُ
قریب است کہ بیاید نزد امر القیس	اس قصیدہ کہ سراید و قننی کند
أَلَمْ تَرَ أَنَّ أَمْرَ الْقَيْسِ قَدْ	الْظَّيْمِ دَاوُدَ النَّاجِسِ
آیا نبی بینی کہ امر القیس تحقیق	لازم شدہ است اور امراض غنید زائل او
صَفْحَةَ ۳۹ هُمُ الْقَوْمُ لَا يَأْكُمُونَ الْهَجَا	وَهَلْ يَأْكُمُ الْحَجَّةُ الْيَابِسُ
آن قوم سے کہ بخیل نہ ہوں نہ ہجو	و آیا بخیل نہ ہوں نہ ہجو
يَعْنِي إِيْشَانَ هَجْرَانِهَا بَارِخِيْدِي	جَمَارُ وَدَرِيْنِ تَعْرِيفِ سِتْ بِنَامِ
یعنی ایشان ہجرت انہا باریخیدی	جہار و درین تعریف ست بنام پدر ایشان کہ ہجر بود
فَمَا لَهُمْ فِي الْعُلَا رَاكِبٌ	وَلَا لَهُمْ فِي الْوُغَا فَارِسٌ
پس نیست ایشان را در رفعت سواری	و نہ ایشان را در جنگ سپاہی
مُحَمَّدٌ طَلْعٌ فِي حَيَاضِ الْمَلَامِ	كَمَا دَعَسَ الْأَدَمُ الدَّاعِشَ
آودہ آند در حوضہاے ملاست	چنانکہ بااں سکنہ جلد را داغت دہندہ
إِذَا طَلَعَ النَّاسُ لِلْمَكْرَمَاتِ	فَطَعَهُ هُمُ الْمَطْرُقُ الدَّاعِشَ

حدیث کرد از من عیسیٰ بن ہشام گفت در آن اشاکہ مادر جریان بودیم در مجمع خویش با ہم سخن میکردیم و با مادران روز شخص بود کامل ترین عرب از روسے حفظ و روایت یعنی عصمتہ بن بدر الفزاری پس رسانیدہما را کلام بسوے ذکر کسانیکہ اعراض کردند از مقابل خویش بکلم و بردباری و کسانیکہ اعراض کردند از مقابل با حقارت آنکہ ذکر کردیم صلوات علی عبدی و بعیت را و آنرا کہ بود از احتقار جریر و فرزدق ایشان را و احتقار جریر و فرزدق اینکہ ایشان بسبب جلالت قدر خویش صلوات و بعیت را در خاطر نہ آوردند پس گفت عصمتہ عنقریب بیان میکنم از شما چیزے کہ مشاہدہ کرد آنرا چشم من و نقل نہ کنم از غیر خود۔ درین اشاکہ من میرفتم در بلاد تمیم سواری گیرندہ ناقہ اصل کشندہ اسب کوتل ظاہر شد مرا سواری بر شتر ابن بسیار کف از دهن زنا زنندہ پس محاذی من شد تا اینکہ چون کوفتہ شد

صفحہ ۳۶ جسم با جسم بلند کرد آواز خویش بہ اسلام علیک پس گفت علیک السلام و رحمۃ اللہ و برکاتہ کیست سوار بلند کلام فریستہ تجنیہ سلام گفت غیلان بن عقبہ پس گفت مرحبا بکرم النسب مشہور النسب کہ روندہ است کلام او در اطراف بلاد گفت زندہ دارد ترا خدا دوست ہستی و ہمد و فراق و تقسیم پس وقتیکہ رسیدیم در شدت گرما گفتم آیانہ فرو دایم لے عصمتہ بتحقیق گداخت ما را آفتاب پس گفت مختار ہستی پس ما ئل شایم بسوے درختان الا گو یا آن محبوبات بودند آراستہ کہ کشادہ گیسوان خود را برائے درختہائے گر کہ مقابل آنہا بودند پس فرو آوردیم کجاوہائے خویش و گرفتیم از طعام یعنی طعام خجیم و بود ذوالرمہ کم خور و نماز خواندیم بعد آن در جوع کہ ہر یکے از ما بسوے سایہ گزرا و دیگر دختن نیموز را

صفحہ ۳۷ و پر پہلو خفت ذوالرمہ و خواستم کہ گنم مثل فعل او پس والی ارض ساختم کمر خویش را یعنی ہنادم کمر خویش بر زمین و چشمان من نہ شد مالک آنہا خواب یعنی ونے آمد و چشمان من خواب پس دیدم نہ چنداں بعید بسوے ناقہ بزرگ کومان کہ رسید بر ایں آفتاب۔ یا کشادہ شدہ میان از پالان و بالانش افتادہ و ناگاہ شخصے استادہ کہ حفاظت میکرد آنرا گو یا او جیر بود یا غلام پس اعراض کردم از اں ہر دو و مرا با سول ازین فضولیات چہ کار و حفت ذوالرمہ قلیل یا بسیار باز بیدار شد و بود ایں واقعہ در زمانہ بچہ ساختن او آن شخص مری را پس بلند کرد ذوالرمہ آواز خویش و شعر خواند میگید

اَبْرَنْ مَیْسَہُ الظَّلُّ الدَّارِیْسُ اَلظَّیْمُ الْعَاصِفُ الرَّاسِیْسُ

آیا از میسہ است ایں ہر سہ کہندہ ویران کہ لازم شدہ است آن را باد تند خاک بیز۔ جسے کہ پوشید آنرا بجا کہ

[illegible]

چون باد فیرم یز زمانه	من قطع کن محیط ارضم	گرفته یک در بلادم
باشی بر شاد تو بخش بهم	بر گدیه من مکن ملامت	آباد کنند طریقم

حایت کروانا عیسیٰ بن ہشام گفت دران اثنا کہ ما در جرجان بودیم در مجمع خویش سخن میگردیدیم و نہ بود در ما کے نگراں جماعت مادی نے در مجمع ما غیر سے نہ بود کہ بنا گاہ آمدہ استاد بر ما شخصے نہ بسیار دراز نہ بسیار کوتاہ انہوہ ریش در پس او میرفتند اطفال خور و سال در جا در ہائے کہنے پس آغاز کرد کلام بسلام و تحیۃ اسلام پس بدین منہ بابا بنیکوے و دادیم اور البیاضے از تحیۃ و سلام پس گفت اے قوم من مرے ہستم از صفحہ ۴۴ اہل اسکندریہ از حد و انویہ برداشت مرا قبیلہ سلیم (یعنی از ان قبیلہ ہستم) و مر جا گفت مرا عبس (یعنی از ان قبیلہ کہ بنی ہلم سلیم ہستند تصدیق کریں کہ یعنی نسب رفیع دارم) قطع کردم آفاق عالم و فتم باقصا و جلال شدم در پایہ ہا و شہر ہا و بدار بہتہ و دار من نہ ذلیل شدم ہر کجا کہ ماندیم پس نہ معیوب گذرما یا نہ کاہ قدر من نزد شما انچہ معینہ از با نہ در بدن من و جا در ہائے کہنے من پس ہر آئینہ بودیم بخدا الزا اہل اصلاح و تہذیب

چوں نظر بردارند مردمان بر آسے مکات	پس نظر نشان سرنگوں است وغنودہ
ثَقَاتُ الْأَكَاثِمِ إِصْصَارُهُمْ	فَقُلْ كَيْفَا مَا يُنْمُ عَسَائِسُ
نکودہ سید اندر کیاں و شریفان خویشی کناں را پس ہر ہیچہ نشان بے شوہر است پس وقتیکہ رسید بایں بیت متنبہ شد آن خوابند و الیدن گرفت چشمان خود را و یگفت آیا ذوالرسمہ است کہ نختن نے دہدہ را بشر غیر مہذب دے رواج پس گفتم لے خیلان کہ ام است ایں گفت فرزدق و گرم و خشنک شد ذوالرسمہ پس گفت	
وَأَمَّا مَجَاشِعُ الْأَرْدَلُونَ	فَلَمْ يَسْقِ مَنِيَهُمْ إِيَّاجِسُ
دلیکن مجاشع دینے قوم فرزدق اردیل پس نہ سیراب کرد مزع ایشان را سحاب	
سَيَقْفَلُهُمْ عَنْ مَسَاعِي الْأَلَامِ	عِقَالٌ وَتَحِيَّتُهُمْ حَابِسُ
پاسے بست میکنہ و مانع آید ایشان را از مساعی بزگاں پندے و مانع و باز رسیدار ایشان را باز دانند صفحہ ۴۴ پس گفتم ایک افروختہ مے شود و برانجمنہ میگردد و عام میشود ایں را و قبیلہ اش را بہ ہجو پس بخدا میفرود فرزدق بر اینکه گفت زشتی با و ترا سے ذوالرسمہ آیا تفرص میکنی مثل مرا بکلام مسروق دینے بکلامے کہ از خنہاے دیگر ایں سرقہ کردہم باز خود کردہ خواب خویش گو یا کہ او چیزے نشنیدہ و رفت ذوالرسمہ و فرستم با و ہر آئینہ مے دیدم در و انکسار و شکستگی سنے کہ جدا شدیم۔	
مقامہ ثامنہ آذربجانیہ	
گفت عیسیٰ بن ہشام۔ وقتیکہ حزام بہت مرا تو انگری بدامن زانہ خویش شہم شدیم ہمال کہ سلب و غصب نمودام آنرا یا بخزانہ کہ یافتہ ام آنرا پس برانجخت مرا شب و بر دند مرا اسپاں۔ و رفتم در رسیدن خویش را کہ نہ ذیل و پامال کرد آنہا رفتار و نہ راہ یافتہ لبوے آنہا مرقاں۔ تا اینکه نوز دیدم زمین خوف را و گذشتم از حد آن و شدیم بسوے احاطہ امن و یافتیم	
صفحہ ۴۵ خنکی آن۔ و رسیدیم باذربجیان بایں حال کہ فرسودہ باشند سوار بہا و در ماندہ کرد آنہا را سنازل و وقتیکہ رسیدیم در ایں۔	
نازل شدیم و قصد اقامت سرور بود	ماندیم تا بجاہ چو خویش دل ر بود
پس دریں اثنا کہ روزے در بعض بازار ہاے آن بودم بناگاہ ظاہر شد شخصے بہ ابروی چرمین دینے جہاگل	

پھر تحقیق آورد مرا بسوے شما ہوئے احتیاج و نسیم حاجت پس نہ بینید رحم کن یثما خدا پرست
شکستہ لاغر بہنامی کرد اور حاجت و در تعب انداخت اور افاقہ برادر سفر قطع کنندہ زمین بیانداخت
اور اوشتہا پس او پریشان موغبار آلودہ است

صفحہ ۴۸ کند خدا برائے خیر بر شما دلیل و نہ کند برائے شر بسوے شما سبیل گفت عیسیٰ بن ہشام
پس رقیق شد بخدا برائے او قلب و پراشک شد بلطف کلامش چشمہا - و دادیم اور انجیل میسر شد در آن
وقت و اعراض کرد او از ما ستائش کنندہ ما پس در پس اور تم پس بنا گاہ او شیخ مالو الفتح اسکندر سی
مقامہ عاشورہ اصفہانیہ

حدیث کرد از ما عیسیٰ بن ہشام گفت بودم در اصفہان قصد رفتن میکردم بسوے سے پس حلول کردم
در آن مثل حلول کردن سایہ توقع قافلہ میکردم ہر لمحہ و انتظار را حلقہ قافلہ میکردم ہر صبح - پس وقتیکہ حاصل گردید
انچہ توقع میکردم آنرا بانگ صلوٰۃ دادہ شد چنانکہ شنیدم آنرا و متعین شد فرض اجابت
صفحہ ۴۹ پس بغفلت بر آمدم از میان اصحاب غنیمت سے شرمدم جماعت را کہ یا کم اورا سے ترسیدم قوت
قافلہ را کہ ترک کنم آنرا - لکن من مد طلبیدم بہ برکات نماز بر تعب دشت پس رفتم بسوے اول صفوف
و قائم شدم برائے وقوف و پیش شد امام بسوے محراب پس خواند قاتحۃ الکتاب بقرۃ حمزہ بدو ہمزہ وصل
و بمن غم قائم کنندہ - نشانندہ در بارہ فوت قافلہ و دوری از راحلہ و امام پس قاتحہ خواند سورہ واقعہ
و من برداشت سے نمودم آتش صبر را و سختی و شدت میکشیدم و بریاں سے شدم بر اکل غریظ و غضب
و از پہلو بہ پہلو سے افتادم - و نبود مگر سکوت و صبر یا کلام و قبر بسبب آنکہ شناختم از درستی قوم در آن مقام
آنکہ کاش قطع کردہ شود نماز قبل سلام پس وقوف کردم بقدم ضرورت برال صورت

صفحہ ۵۰ تا انتہای سورۃ تحقیق نا امید شدم از قافلہ و مایوس شدم از کجا وہ و راحلہ بانغم کرد
کان خود را برائے رکوع بنوع از خشوع و عاجزی و قسمی از خضوع و فروتنی - کہ ندیدہ بودم او پیش ازین
باز برداشت سر و دست خویش و گفت سمح الدین حمزہ و استادہ ماندہ سے کہ نہ شک کردم در آن یعنی
یقین کردم کہ او محقق باز مائل کرد دست خویش بسوے زمین و بر زمین افکند پیشانی خویش باز زمین
نہا چہرہ خویش - و برداشتم سر خویش غنیمت سے شرمدم فرصت را پس ندیدم در میان صفوف فرجہ - پس نمود
کردم بسوے سجدہ تا آنکہ بکبر گفت برائے قعود استاد بسوے رکعت ثانیہ و خواند سورہ فاتحہ دوم

دینے اہل ثروت، شتر سیدادیم وقت صبح و بڑے بخشیدیم وقت شام	
درماست محفلے خوش سے اہل ایشان ہا گاہے ست قول فیصل گہہ فصل خیر در آن	
صفحہ ۵۴۵ ہمالدار ایشان رزق کسیکہ آید ہ در مظاہر ایشان بدل و کرم فراوان	
باز سے قوم تحقیق زمانہ و از کون کرد برائے من از میان ایشان پشت سپر پس عوض خواب گرفتہ بیداری	
و با قامت سفر کیجے بدیگرے سے انداخت مر امید انہا و کیجے بدیگرے سے سپر و مراد شہا و بر کند مرا حواشا	
زمانہ مثل بر کردن شلم درخت پس صبح میکنم و شام میکنم در آن را ایکہ صاف تر از کف دست و ماری تر از صفحہ	
روے کودک دینے چنانکلفہ ست و ریح کودک از مے با خالی و صاف باشد چہچہاں صبح شام دست من غالی	
از زرے باشند و صبح کردم خالی صحن (از اسباب و آلائش مال) تہی آوند نیست مرا نگہ پریشانی کفر با ملازمت	
زمانہ شتر میکنم ریح نفیر و مدارات میکنم زمین بے گیارہ را و فراش من کلوخ بود و نگہ من سنگ	
صفحہ ۵۴۶	گاہ در آید گہے در راس عین
شب بشام و شب دراموا و شبے	گاہ سے بودم بمیثا فارقین
	در عراق و بچہنیں در سر گہے
پس ہمیشہ ماند دوری وطن کہ سے انداخت مرا در ہر جائے تا اینکه پامال کردم وسط نمودم بلاد حجر را کہ ہما	
در وسط آن واقع ست و نازل کردم در خویش بلد ہمدان پس قبول کردم امتنازل آن و گردن دراز	
کردہ سر برداشتہ دیدند و متوجہ شدند اجماعے آن لیکن من بآن کسے مائل شدم کہ پیالہ بزرگ داشت	
و از جفا دور تر بود و اورا آتش سبت کہ فروختہ سے شود بر زمین بلند ہر گاہ کہ آتشہا پوشانیدہ شود پوشش	
پس مہیا کرد آن کس برلے من جاسے خواب و مہمد ساخت برلے من خواب گاہ پس اگر سستی نمود سر	
کرد برلے من پسرے گویا کہ اوسیت میانی بود یا ہلال کہ ظاہر شد در غیر غبار و دادرما چندین نعمت کہ	
تنگ شد ازاں	
صفحہ ۵۴۷ قدر من دینے قدر من آنرا احاطہ کردن نہ توانست و فراخ شد بآن سیدہ من اول آنہا فرش	
مکان و آخر آنہا ہزار دینار پس نہ پرانید مرا کہ نعمتہاے متوالیہ و باران متواتر پس بیرون شدم از ہمدان	
مثل بیرون شعلن شتر گرہیزندہ و نفرت کردم بچو نفرت حیوان غیر مانوس قطع میکنم راہ ہا و اقطاع میکنم	
حیالک را و تعب سے کشیدم در قطع زمین ممالک بر آنکہ در پس گذاشتم مادر مکان خود یعنی زن و و فرزند خود	
گویا کہ باز و بند است از سیم نفیس ست در باز یگاہ با کہ ہا سے قبیلہ یا محلہ دل شکستہ دلسبب غیبت	

قاریہ ہنر سے کہ آید کار و بان عمر قیامت را و بر آورد ارواح جماعت پس وقتیکہ فانی شد از دور کعبت
خود و متوجہ شد بر تشہد یحییٰ بن خود و مال شد لبوسے سلام با خدا و حق خود و گفتیم تحقیق آسان کرد خدا را راہ
بیرون آمدن و قریب کرد کشائش را۔ استناد شد گفت و گفت ہر کہ یافت از شما کہ دوست دار و اصحاب
و جماعت را پس باید کہ عاریتاً و ہر مرگوش خود میرے یک ساعت گفت ^{یست} بن ہشام پس لازم شد
زمین خود را بیچے ہما نجا نشست ماندم بر اسے حفظ طاعت آبرو سے خود۔ پس گفت لائق سمیت مرا کہ نہ گویم
سوائے حق۔ و نہ شہادت دہم مگر بصدق تحقیق آدم بشما یہ بشارت بتی شایکین نہ ادا خواہم کرد آنرا تا انیکہ
پاک کند اللہ تعالیٰ این مسجد را از ہر خبیث کہ انکار کند نبوتش را گفت ^{یست} بن ہشام پس بہت
مرا (ایں سخن) بزر خیر اسے آہنی و بہت مرا کہ وہ اسے سیاہ۔ باز گفت دیدم آنحضرت صلعم را در خواب مثل
آفتاب زیر سیاح۔ مثل ماہ در شب تمام (یعنی شب چہار دہم) میرفت دستارگان در پس او۔ و یکشید
دامن را و ملا کہ بر داشتند آنرا باز آموخت مرا دعائے کہ وصیت کرد مرا کہ بیا موزانم من امت او را۔
پس نوشتم آنرا بر این اوراق مخلوق (نوع از خوشبو) و مشک و زعفران و مشک (نوع سے از خوشبو)
پس ہر کہ بہت خوشبود از من بہت خواہم کرد او را۔ و ہر کہ باز گردانید بن قہمیت کاغذ خواہم گرفت آنرا۔ گفت ^{یست} بن ہشام
پس ہشام پس بیفتادند در ہم ہر و تا انیکہ حیران کرد او را و بیرون رفت او پس در پے اور تم تعجب کنندہ
از دانائی او بکرا و بحیل طلب کردن رزق او و قصد کردم بہ پرسش او از حال او پس باز ماندم و ارادہ نمودم
بر کالمہ او پس خاموش ماندم و ناقل کردم

صفحہ ۵۲ فصاحتش را در بیحیائی او و ملاحتش را در گرفتن مال او و بستنش مردمان را بحیلہ خویش و
گرفتنش مال را بوسیلہ آن و نظر کردم پس بنا گاہ او ابو الفتح اسکندری بود۔ پس چگونہ راہ یافتی لبوسے پس
حیلہ پس تبسم کرد و شعر خواند کہ ترجمہ اش این است، مردمان خزانہ پس فرمان بردار کن آنہا را۔ و غافل
شو بر آنہا و تفوق حاصل کن تا انیکہ جوں حاصل کنی از ایشان انچہ خواہی پس بمیر۔